

עת התפילה

ליקוטי תפארת שלמה¹
אריאל פנדל

דרכים ונתיבות להגיע אל התפילה בכוונה ראויה ובמחשבה זכה. חמשה שלבים בעבודת התפילה על פי משנתו של בעל ה'תפארת שלמה'.

חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם התפילה ברכות לב, א

א. הקושי בהכנה לתפילה

מה רמה ונפלאה היא עת התפילה, בה מתייחד האדם עם קונו, בה הנשמה מתדבקת ביוצרה, ובה מביע האדם את רחשי ליבו ורצונותיו העמוקים. אמרו חז"ל² שהתפילה היא מהדברים העומדים ברומו של עולם, עליה עומד עולמו הפנימי של האדם והעולם כולו.

1 תפארת שלמה - ספרו של רבי שלמה ב"ר דב צבי הכהן רבינוביץ מראדומסק. נולד בשנת תקס"ג (1803) בולשצ'ובה ונפטר בכ"ט באדר תרכ"ו (1866) בראדומסק. אביו היה חסיד של ה'חזוה' ויהיהודי הקדוש מפשיסחה. לאחר נישואיו התקרב ה'תפארת שלמה' לרבי מאיר הלוי מאפטא ונעשה לתלמידו המובהק. בשנת תקצ"ד (1836) הסכים לקבל עליו את עול הרבנות בעיר ראדומסק. בשנים שלאחר מכן גדלה החצר סביבו בעקבות מאורעות שונות שאירעו בחסידות פולין השונות. בספרו 'תפארת שלמה' הרבה לכתוב על ערכה של החסידות לדורו, וכן לגלות וגאולה וארץ ישראל.

*הוספות להבנת הענין מאת המלקט מובאות בתוך סוגריים עגולים.

2 ברכות ו, ב

כמה כואב הוא המצב המצוי לרוב, בו קשה להתרכז בזמן התפילה, ועוד יותר קשה להינשא אל עומק רעיונותיה. מדוע אדם שרוצה לכוון בתפילתו כה מתקשה בכך?

נראה שהתשובה הפשוטה והמצערת היא שאין לנו זמן לחשוב לפני התפילה. אדם צריך לאפשר לעצמו לבוא אל התפילה רגוע, שליו ונינוח. כמה טובה ומועילה היא השהייה וההמתנה לפני התפילה.³ הפתרון לבעיה זו פשוט ביותר, במקום להתחיל את התפילה מתוך שטף החיים ולחץ דאגותיו, אדם צריך לשבת ולהירגע, להסדיר את הנשימה ואת המחשבה. כך תהיה התפילה במחשבה זכה ולא מתוך לחץ ומהירות.

אמנם ישנן הכנות נוספות לקראת התפילה, כפי שיבואר בהמשך, אך הבסיס והיסוד לכל הוא - נחת רוח, שהייה והמתנה. אל התפילה, כאל כל דבר חשוב בחיים, יש לבוא בנחת ולא בלחץ וחיפזון. מתוך אלו יכול האדם להיפתח באמת אל העמידה לפני ה' ואל עומקה של התפילה. דוקא מתוך שלב יסודי זה יעלה האדם ממדרגה למדרגה.

אמנם, גם לאחר שיעשה אדם כן נכונה לו מלחמה קשה במחשבות השורדות את דעתו. כמה טרדות ודאגות באות אל המחשבה דוקא בזמן שאדם מתפלל. והוא דבר פלא, איך ומדוע דוקא בזמן קדוש זה הן עולות ושוטפות? על כך כותב רבינו ה'תפארת שלמה', שדוקא בגלל גודל קדושת התפילה הן באות:

זהו מופת חותך (ראייה ברורה על גודל מעלת התפילה) שכל המחשבות זרות ודאגת הפרנסה, הכל מתגבר בשעת התפילה, כידוע.⁴

כביכול היצר בעל הבחנה, הוא שם לב לזמנים נעלים וקדושים, ולכן שם עין פקוחה על התפילה, לרדוף אחריה במחשבות ודאגות, באופן יוצא מגדר הרגיל.

3 וכמה קשה היא, כפי העולה מהמשנה (ברכות פ"ה מ"א): "חסידים הראשונים היו שוהים... רק יחידי סגולה, חסידים, עשו כן. נזכיר כאן שבאמת כך נפסק להלכה (שו"ע או"ח סי' צג סע' א): "ישהה שעה אחת קודם שיקום להתפלל כדי שיכוון ליבו למקום", והעיר המשנה ברורה (שם ס"ק א) על ההבדל בין החובה ומידת החסידות בזה: "ומיהו זה לחסידים, ולשאר העם די בשעה מועטת... שהוא כדי הילוך שמונה טפחים", עיין שם.

4 תפארת שלמה לקוטים, מסכת זבחים

לפעמים דוקא מסיבות טובות-לכאורה קשה להתפלל. בזמן התפילה, האדם לבדו עומד מול ה'. כשחושבים על כך זה ממש מפחיד. על אחת כמה וכמה כשאדם מרגיש שאינו מגדולי הצדיקים ואף אין בידי מעשים שעבורם ראוי שה' ישמע את תפילתו ובקשתו.

הרגשה אמיתית זו יש בה יראת שמים גדולה. גם בהלכה מובאת הדרכה דומה, לגבי המחשבות שיש לחשוב לקראת התפילה: "יחשוב קודם התפילה מרוממות האל יתעלה ובשפלות האדם".⁵ אלא שיש לשאול על דבריו, מה מקומה של השמחה בתפילה? הרי תפילה, כמו כל שאר המצוות, צריכה להיות בשמחה.⁶ אם ירבה האדם לחשוב על קטנותו ושפלותו, כיצד מתוך מחשבות כאלו אפשר להתעלות ולשמוח בעמידתו לפני ה', ומנין ישאב אדם כח נפשי להתפלל? נשוב לכך בסוף המאמר, אך ראשית נתבונן בדברי ה'תפארת שלמה', ונלמד דרכים ורעיונות בדבר ההכנה לתפילה והדברים עליהם ראוי להתפלל.

ב. כלל ראשון - ענוה

נפתח בהדרכות הכתובות בספר ההלכה הבסיסי ביותר. הלכות ארוכות ומפורטות נכתבו בשולחן ערוך בענין המחשבה שקודם התפילה, ונביא אותן בקצרה:

...ויחשוב כאלו שכינה כנגדו; ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו... וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש. הגה: ויחשוב קודם התפילה מרוממות האל יתעלה ובשפלות האדם...⁷

5 הגהת רמ"א, שו"ע או"ח סי' צח סע' א

6 מדרש תהילים (בובר) מזמור ק: "אמר ר' אייבו כשתהא עומד בעולם תהא שמח בתפלה ותתיירא מלפני הקדוש ברוך הוא".

7 או"ח סי' צח סע' א. ועיין בדברי הרמח"ל במסילת ישרים פרק יט על השפלות.

בהמשך מפרט השולחן ערוך על הענוה הנדרשת מאיתנו:

יתפלל דרך תחנונים, כרש המבקש בפתח... ויאמר בלבו: מי אני, דל ונבזה, בא לבקש מאת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו.⁸

אם כן, למדנו שיש לגשת לתפילה מתוך יישוב הדעת ומחשבה על שני הדברים. מחד - לחשוב על הקב"ה, על גדולתו של מלך מלכי המלכים; ומאידך - על עצמי ושפלוחי, שבאמת אין לי זכות לדרוש מה' דבר, רק לבקש מתנת חיים מאתו, כעני העומד בפתח.

ה'תפארת שלמה' גם הוא התייחס לדרך בה אדם צריך לגשת לעמוד ולהתפלל. בכמה מקומות מרחיב בלשונו הנפלאה על הענוה:

האדם העומד להתפלל צריך לעמוד לפני ה' ברוח נמוכה. ולחשוב בלבו כמו שאמר יהודה בפרשת מקץ. ויאמר יהודה מה נאמר לאדני, מה נדבר ומה נצטדק, האלהים מצא את עון עבדך...⁹

רוח נמוכה' הנדרשת לתפילה היא תשומת לב לכך שאיני צדיק, בלשון המעטה, וממילא איזו זכות יש לי לפתוח פי לפני ה'.

נראה את דברי ה'תפארת שלמה' על דרשת חז"ל "כי אתם המעט מכל העמים"¹⁰ - שממעטים עצמם לפני:

כי הקב"ה בחר בעמו ישראל מחמת שהם מועטים וקטנים בעיניהם. ולזה האדם בגשתו להתפלל צריך להשפיל עצמו נגד הבורא ברוך הוא כמו שאמר אברהם אבינו עליו השלום "הנה נא הואלתי לדבר ואנכי עפר ואפר"¹¹, בהתחלת התפלה אנכי בעצמי כמו עפר ואפר, לכן (בשכר זאת) כשהן עולין, עולין עד לרקיע, שתפלתם נוחה להתקבל למעלה ברצון.¹²

8 שם סעי' ג וסעי' ה

9 תפארת שלמה ויגש, ד"ה ויגש. ועוד כתב בתפארת שלמה מועדים, שער התפלה ד"ה מזמור שיר חנוכת הבית: "העיקר, ההכנעה קודם התפלה, לחשוב ברוממות האל ובשפלות עצמו ובעונותיו המרובים".

10 דברים ז, ז

11 בראשית יח, כז

12 תפארת שלמה, קורח ד"ה המעט. ובהמשך דבריו שם: "ולזה הסמיכה בתפלה (אלוקי נצור) ונפשי כעפר לכל תהיה [ומתוך כך] פתח לבי בתורתך".

כוונתו ב"להשפיל עצמו", בשונה מההכנה המקובלת בימינו ש'השפלה' משמעה 'העלבה', מתייחסת לנתינת תשומת לב פשוטה לנמיכות האדם וקטנותו, כמה הוא שפל, ביחס לבורא העולם. מה אני בסך הכל, עפר מן האדמה.

נסכם ונאמר שההכנה הראשונה לתפילה היא 'מחשבת הענוה': בשר ודם אני, ומלא עוון, ואני עומד לפני מלך עליון, מלך מלכי המלכים.

אמנם יש לשאול, הרי מחשבה זו היא כל כך פשוטה והגיונית. מדוע אם כן, קשה לאדם מן השורה להגיע לזה, למה באופן טבעי איננו מרגישים את הענוה הזו בעת עמדנו להתפלל? נראה שהתשובה הפשוטה והמצערת היא כאמור לעיל - אין לנו זמן לחשוב לפני התפילה. כפי שאנו רואים, ההכנה לתפילה הינה יסוד עליו עומד כל בניין התפילה הראויה.

ג. כלל שני - לבקש עבור חבירו

לאחר שאדם מבין כיצד לעמוד לפני ה', עליו להבין על מה ראוי להתפלל. אין זו שאלה טכנית בלבד; זהו בירור פנימי כיצד אדם נעמד לתפילה ומה מניע את האדם להתפלל. אדם המתפלל עבור מישהו אחר, תפילתו מגיעה מעמדה אחרת לגמרי. התפילה אינה פרטית על מנת למלא את דחפיו, צרכיו ורצונו האישי של האדם, אלא מכוונת לערכים גדולים. העמידה באופן זה הינה עמידה של שליח העושה שליחותו.

אמנם יש חשיבות לתפילתו של האדם על כל צרכיו¹³, אלא שיש חסרון כאשר תפילתו היא רק על עצמו. בנוסף, יש בזה גם בושה ואי נעימות, כשכל מגמתו בתפילה היא רק עבור עצמו:

צריך כל אחד להתפלל עבור חבריו, ו[בזה] לא יבוש. אבל כשהוא מבקש בצרכי נפשו בעצמו, הנה הוא כעני העומד בפתח וכלימה תכסה פניו בשאלת צרכיו.¹⁴

אין איסור בכך שהאדם מבקש עבור עצמו. אלא שיש בכך אי נעימות, כלימה תכסה פניו. אבל כאשר מבקש בשביל חבריו, במקום תחושת אי נעימות, ממלאת את האדם תחושה טובה על בקשתו. ה'תפארת שלמה' אומר שאפשר להשתמש בתחושה זו כעצה טובה איך להתפלל:

(מתוך מחשבת ההכנעה והשפלות יש לשאול) ואם כן איך יוכל האדם ליגש ולהתפלל לפני הקב"ה. על זה נתנה תורה עצה, שכל אחד מישראל יתפלל בעד חבריו, ובזה הדרך יוכל ליגש ולהתפלל. כמו שאנו רואים בטבעי בני אדם שבאם אדם רוצה שחבריו יתן לו צדקה מתנת חנם, מתבייש מאד לומר לחבריו ליתן לו. אך כאשר אדם רוצה לקבל מחבריו עבור איש אחר ליתן צדקה, אזי אינו מתבייש, ואומר לחבריו תן צדקה, מחמת שאינו לוקח לעצמו. כן הוא בענין התפלה.¹⁵

כשאדם בא להתפלל בשם חבריו, הוא מגיע מעמדה אחרת לגמרי. הבושה הטבעית שיש לאדם כאשר הוא מבקש דבר מסתלקת כשהבקשה אינה אנוכית, אלא שהוא יוצא מעצמו ופועל למען הזולת. יש להעיר, שאין כוונת הדברים לשכחת עצמי ותפילה על הזולת בלבד. הכוונה היא לכוון את האופן בו האדם מתפלל. האם התפילה גם 'מכניסת אורחים' ויש בתפילה זו מקום לצערו של האחר, או שהיא אישית וכל כך אינטימית, עד כדי שהיא משכיחה את הזולת.

13 שיטתו של הרמב"ן, בהשגות על ספר המצוות מצות עשה ה, שתפילה מהתורה היא חובה כשלאדם יש צורך - צרה. כך גם בשיחות הר"ן (רל"ג) שכתב: "על הכל ירגיל עצמו להתפלל תמיד לה' יתברך, על כל מה שיחסר לו".

14 תפארת שלמה, כי תשא ד"ה ובבא

15 תפארת שלמה, ויגש ד"ה ויגש

מעלה יתרה ונפלאה יותר היא דרכם של הצדיקים: לא לראות את החבר כדבר נפרד ממני, אלא להבין שצורכו הוא צורכי ושמחתו היא שמחתי, להרגיש ממש בכל נימי הנפש את הזולת ואת צרכיו. ובלשונו הנפלאה "לחלות ולצפות על טובת חברי":

דהנה כן הוא העיקר, מה שמתפלל האדם על חבריו ושש ושמח בישועתו כמו שכתוב "ושמחת עולם על ראשם", שהשמחה של כל העולם כשאחרים בטובה, הוא על ראשם. כי אם האדם אינו משגיח, ומתפלל רק על עצמו, ושמח הוא רק בטובת עצמו, הנה זה מגונה מאד. אבל דרך הצדיקים והישרים הוא לחלות ולצפות על טובת חבריו ולהתחייב את עצמו עבור חבריו. והנה זהו בחינת הערבות של בני ישראל שכל ישראל ערבים זה בזה, כמו הערב שמחייב את עצמו לשלם תחת הלזה.¹⁶

זהו הסבר מרחיק לכת של מאמר חז"ל "כל ישראל ערבים זה בזה"¹⁷. ישראל אינם רק מעורבים וקשורים זה לזה, ואף לא רק מרגישים את קשייו וצעריו של הזולת בלבד. 'ערבות' משמעה להתחייב עבור חבריו, להיות ערב תחתיו. מה שהוא צריך, אני צריך, זהו 'חוב' שלי. זו מעלה נפלאה של "ואהבת לרעך כמוך", כמוך ממש, והיא מתבטאת לא רק בהרגשת הלב, אלא גם בתפילה - להתחנן לפני ה' על החבר, כי זה ממש צורך אישי שלי.

ד. כלל שלישי - תפילה על כלל ישראל

דרגה נוספת ביציאתו של האדם מפרטיותו היא תפילה עבור כלל ישראל. לאחר שאדם יודע מהי תפילה עבור חבריו, נקל לו להתפלל עבור עם ישראל, עבור ציבור. עקרון זה אנו לומדים מאברהם אבינו, שהתפלל על אנשי סדום:

16 תפארת שלמה, יתרו ד"ה ויאמר

17 סנהדרין כז, ב; שבועות לט, א

"הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר", הורה לנו הכתוב בזה סדר האדם בתפלתו לה', בכוונתו לטובת הכלל ולא לכוונת עצמו כלל רק יצפה לטובת כלל בני ישראל. וזה שאמר אברהם אבינו עליו השלום הנה הואלתי לדבר בתפלתי לטובת זולתי, ואנכי עפר ואפר ובטל בעצמי לגמרי, אם כן הותר לי להתפלל (כיון שכל כוונתי היא) על זולתי.¹⁸

אברהם אבינו הרשה לעצמו להעתיך בתפילה ולהתעקש פעם אחר פעם, כיון שתפלתו היתה עבור ציבור. בעיני עצמו הוא עפר ואפר, אך כל בקשתו היא למען הציבור. נשים לב, כי אברהם אבינו לא התפלל על צדיקים וחסידים אלא על אנשים רעים וחסאים. ללמדנו, שלא משנה מיהו הציבור עליו מתפלל האדם. עצם הבקשה עבור הזולת, וכל שכן עבור ציבור שלם, היא טענה חזקה שמאפשרת לו להרבות בתפילה לשינוי רצון ה'.

מדרגות מדרגות יש, עד היכן מגיעה מסירות הנפש בתפילה עבור כלל ישראל. גדולי הדורות מסרו נפשם בתפילה על עם ישראל, החל ממשה רבינו וכן כל הצדיקים שבכל דור ודור עד ימינו. דוגמא למסירות נפש בתפילה נראה בסיפור על הרב המגיד ממזריטש, שמספר ה'תפארת שלמה:

"ובכן אבא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי". הנראה לבאר בענין שתי האבידות האלו שאמרה. על דרך המעשה המובא בשם אדוננו מורנו ורבנו, איש אלקי מורנו הרב דב בער ממעזריטש זלה"ה. אשר פעם אחת הרבה והפציר בתפלה עבור חולה אחד ולא רצה לנטות מעליו עד יתרפא. והודיעו לו מן השמים כי אבד חלקו בעוה"ב עבור זה ויתבהל מאד. אכן מיד השיב אל לבו לאמור. הנה כי כן אין לי עוד לצפות על עוה"ב. הנה עתה העת להתפלל עבור ישראל ולזעוק אל ד' באמת בלי שום מחשבת גמול בעוה"ב כי אין לי לצפות כלל... ובאמת כך הוא המדה בעבודת הבורא באמת, למסור נפש בשני העולמות. אף אם יאבד מעוה"ז ומעוה"ב, לא ירף

מעבודתו כלל כמו שאמר משה רבינו ע"ה (שמות לד, לב) ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, רצונו לומר מספר החיים של הצדיקים בעוה"ב.

...והנה זהו הדבר שהיה אצל אסתר כשבאה אל המלך אשר לא כדת כמאמרם ז"ל (מגילה טו, א) עד עכשיו באונס ועכשיו ברצון, ובכך גמרה בלבה כי בלי ספק תאבד משני העולמות. כי לבא אל המלך אחת דתו להמית, ולהבעל ברצון תאבד גם כן עוה"ב, ובכל זה מסרה נפשה. וזה שאמר "וכאשר אבדתי אבדתי" משני העולמות, ואין לך מסירות נפש גדול מזה. ולכך זכתה "ותלבש אסתר מלכות", לבוש העליון הרוחני ממעלת העליונים וזכתה לעמוד בחצר המלך הפנימית.¹⁹

אנו למדים כעת דבר מופלא. העולם הבא הוא הקשר של הגשמה עם הקב"ה לעתיד לבוא. עיני כל אליו מצפות, לאור באור ה' בעולם האמת, בעולם שכולו טוב. איך יתכן שאדם מוכן לוותר על עצם הקשר עם הקב"ה?! רק הבנה עמוקה מהו עם ישראל ומיהו האדם הפרטי יכולה להסביר דבר זה. כלל ישראל הם בניו של מקום, הם הנציגות שלו בעולם. הם קדמו לעולם ואף קדמו לתורה. לכן לא ישווה אף דבר, אפילו העולם הבא, אפילו עצם הקשר לקב"ה, לעומת צרכי עם ישראל. זוהי הסתכלות עמוקה, הסתכלות על מה שחשוב לה', ומהו המקום והתפקיד שלי כפרט בתוך העם.

כעת מובן שאין אדם מוותר על הקשר עם הקב"ה כלל וכלל, אמנם צריך להיות מוכן לכך. מתוך הבנת הסדר הרוחני הנכון של הדברים, הבנה של היחס בין האדם הפרטי לרצון ה' הרחב יותר. אבל, דווקא כאשר אדם מוכן לכך בכל ליבו ונפשו ממש, דווקא מתוך מסירות נפש זו, נובע הקשר הגדול ביותר שיהודי יכול להגיע אליו. קרבת ה' נפלאה עד כדי מסירות מוחלטת, לרצון ה' ולעמו. קשר עליון ונפלא זה, נקרא "לעמוד בחצר המלך הפנימית", לבוש רוחני עליון שזוכים לו הצדיקים.

19 תפארת שלמה מועדים, רמזי פורים ד"ה וכאשר אבדתי אבדתי

ה. כלל רביעי - עבור כבוד ה' יתברך

לאחר שאדם התעלה מעל בקשת צרכי עצמו בלבד, וכבר מרגיש את צרת הזולת, ואף גדל והתעלה יותר וזכה להתפלל על צרכי עם ישראל כולו, ניתן להגיע למעלה עליונה יותר. המעלה העליונה היא הזדהות עם צרכי שמים, להתפלל שיתעלה ויתגלה כבודו בעולם. זהו הצורך הגדול ביותר, העליון ביותר, שהוא גם השורש לכל צרות הכלל והפרט.

כאמור, מעלה גבוהה היא זו. אפשר להתעלות למעלה זו באמת רק לאחר השלבים הקודמים, דהיינו לאחר שאדם נפתח אל סביבתו הקרובה - אל הזולת, ואל סביבתו היותר רחבה - צרכי עם ישראל.

אלה הם דברי ה'תפארת שלמה' בענין מעלה זו:

אכן משה רבינו עליו השלום הורה להם (לבני ישראל, כתשובה על תלונתם) עוד מעלה יתירה בענין התפלה, לשום מגמתם רק על מה שנוגע למעלה לכבוד הבורא ברוך הוא. והענין הוא כפי שאמרו רבותינו ז"ל²⁰ כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו... וכן הוא בכל צער ודוחק אשר מגיע לאדם, צריך לדעת כי הדבר נוגע למעלה כמו שכתוב בגמ' (חגיגה טו, ב) בזמן שהאדם מצטער, השכינה מה אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי. הנה לכך שוב כשמבקש על הישועה והרווחה מתוך הדוחק, צריך לשום אל לבו לבקש העיקר על צער השכינה אשר עמו בצרה, כביכול, להושיע לה... וזה המשתף שם שמים בצערו להתפלל על כבוד הבורא ברוך הוא שיתגדל במהרה כופלין לו פרנסתו, כי על ידי כן באה אליו הברכה בכפליים מצד השכינה מקור הברכה כנ"ל.²¹

אם נדייק בדברים, נראה שאין כאן שינוי בתוכן התפילה, אלא שינוי במגמת התפילה. גם בתוך הבקשות הרגילות, בין על הכלל ובין על הפרט, ישים כוונתו ומגמתו על ענין זה, איך כבוד ה' יתגדל מהדבר עליו אני מבקש ומתפלל.

20 ברכות סג, א

21 תפארת שלמה בשלח, ד"ה א"י ויאמר משה

הדבר מדוקדק בדברי חז"ל שאמרו "המשתף שם שמים בצערו", ולא אמרו "המחליף" או "המבטל צערו מפני כבוד שמים". אין כאן הדרכה לבטל את הצורך שלי והצער שאני כעת מצוי בו, אלא להתבונן בו, בעומקו. צער פרטי של יהודי הוא כל כך אמיתי, עד כדי שהוא נוגע גם לעצם כבודו של ה'. כבוד ה' מתגלה כשיש שפע בעולם, כאשר לכל אדם יש את כל צרכיו ואף מעבר לכך. לכן, כשיש לאדם צער, זהו צער של ה'. זהו שינוי ההסתכלות וההשקפה כולה, המתבטא ממילא גם בתפילה, על מה באמת אני מבקש. אם כן, יש לכוון את הבקשה הפרטית אל שם שמים, אל כבוד ה' שעולה מזה.

חז"ל מבטיחים שלא די בכך שתתקבל בקשתו, אלא יתר על כן, תפילתו תיענה באופן שלם יותר ממה שביקש: "כופלין לו פרנסתו". ה'תפארת שלמה' מסביר את טעם הדבר: כיון שמבקש מצד השכינה, מצד הרצון של ה' בעצמו, ולא מצד עניין אישי וצדדי כצרכיו הפרטיים, אין גבול ומעצור לברכה ה'. כמובן, לאו דוקא באופן כמותי פי שניים, אלא כפליים באופייה ובאיכותה של הברכה, ברכה שבאה מצד רוחני עליון, מצד עצם השראת השכינה בעולם.

עוד כותב ה'תפארת שלמה' על כך:

כל איש אשר נגע יראת ד' בלבבו צריך לשום עיקר מגמתו בתפלתו רק עבור כבוד הבורא יתברך שמו שיתגדל ויתקדש שמו הגדול, ולא ישים על לבו מה שחסר לו בענייני עולם הזה. גם על מה שנוגע בענייני הנפש, אשר לב יודע מרת נפשו שלא יצא ידי חובתו בעבודת הבורא, ולא שב עדיין בתשובה שלימה לנכון, וירא לנפשו מפחד הגיהנם רחמנא ליצלן. גם זה איננו העיקר המכוון. רק מה שנוגע לכבוד הבורא ברוך הוא אשר שמו מחולל בין הגוים, כידוע שאין שמו שלם ולא הכסא שלם עד אשר יבא מהרה משיח צדקנו ויחיש גאולתנו.²²

הם-הם הדברים שלמדנו לעיל. כאן מתחדש שגם בתפילה על עניינים רוחניים, לא יחשוב על עצמו ומצבו, אלא מגמתו תהיה כבודו של ה'. גם מתוך המצב האישי שלי והצרכים שלי, עולה כבוד ה', ועל כך באמת ראוי מאוד להתפלל.

עוד מוסיף ה'תפארת שלמה' שגם על דבר זה עצמו צריך לבקש מה' יתברך. שיבקש להגיע למדרגה זו, שיבין באמת שכבוד ה' קשור במצב של עם ישראל, הגשמי והרוחני. יבקש מה' שיוכל לכוון את בקשתו דוקא עבור כבוד ה' שבדבר. לכן לפני התפילה אומרים "ה' שפתי תפתח":

והענין הוא, כי התפלות בצרכי בני אדם הוא באמת מדריגה שפלה מאד, בבני חיי ומזוני, עניני עולם הזה השפל. אך האדם המשגיח על כל דרכיו במישור יהיה כל מגמת חפצו בבקשתו למען כבודו יתברך שמו, להרים גדולתו וממשלתו, יכירו וידעו כל יושבי תבל וכו'. ולזה טרם עמדו להתפלל אומרים ד' שפתי תפתח וכו', גם בתפלת ימים הנוראים אומרים הורם מה שיאמרו וכו'. ה' ישלח עזרו שיהיה כל מגמת חפצינו בכל צרכינו למען כבודו יתברך שמו, לבל יחסר לנו מטובו, למען נוכל לעבדו בשמחה וטוב לבב.²³

אכן, מעלה גדולה ונפלאה היא זו, וכך גם היתה בקשתו ומגמתו של שמואל הנביא. ה'תפארת שלמה' מבאר את דברי שמואל הנביא לבני ישראל: "עד ה' בכס ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה"²⁴, כלומר שלא ניצלתי את מעמדי כנביא לטובתי האישית, לקחת ממכם צאן ובקר:

והנה כן היתה מדת שמואל הנביא עליו השלום שטרח כל כך על כבודו יתברך שמו ועל כבוד בני ישראל. וכן מבואר בספרים שלא רצה שמואל הנביא לבא אל מנוחתו כבוד בגן עדן, (אלא) אך עודנו על מזוזות היכל ה' (כלומר נשאר עומד בפתח גן עדן, בשביל) להתפלל על בני ישראל וירושלים... והנה זהו בחינת שני עדים (שהזכיר שמואל): עד ה', להתפלל על כבוד הבורא ברוך הוא

23 שם

24 שמ"א יב, ה

שיתגדל ויתקדש שמיה רבא במהרה בימינו. ועד משיחו, שיבא משיחנו במהרה בימינו ובני ישראל יושעו תשועת עולמים. אמן.²⁵

אפשר לראות ששני הנושאים מתאחדים, וכבודו של ה' וכבודם של ישראל הוא דבר אחד.

בהמשך אומר ה'תפארת שלמה' שזהו צער השכינה - צער על שה' יתברך לא מתגלה במלוא כבודו ותפארתו במציאות, בעולם הזה. בראיה פשוטה נראה שעולם כמנהגו נוהג, וצדיק ורע לו ואילו רשע וטוב לו. השגחת ה' וטובו אינם נראים באופן מוחשי. צער השכינה הוא הצער על פער זה, הצער על אי התגשמות רצון ה' בעולם.

צער עליון הוא זה, ולא בכל עת אדם מסוגל להתעלות למחשבה זו. שעה שאדם זוכה לכך נקראת 'עת רצון':

"ואני תפלתי לך ה' עת רצון", היינו כשהאדם משים כל מגמתו בתפלתו על צער גלות השכינה. וזה "ואני תפלתי לך", דייקא, אז הוא עת רצון. כי רצונו יתברך שמו הוא להטיב לברואיו. וכאשר בני ישראל הם חלילה בצרה, נוגע הצער למעלה.²⁶

מתי מגיעה עת רצון? כשתפילתי, הרצון שלי והתפילה האישית שלי הם לך ה', עבורך. בכך שזה מה שמעסיק אותי בתפילתי שלי, אני חושף את הרצון הכי עמוק שלי. זהו עת רצון שלי, וממילא גם עת רצון למעלה. כאן מתגלה דבר נפלא: עומק הרצון שלי הוא לרפא את צער השכינה, ועומק הרצון של ה' הוא לרפא את הצער שלנו.

אם אני רוצה להתפלל על מה שה' רוצה, אני מתפלל על רצונו להעניק לעולם, להעניק לעם ישראל כל מה שהם צריכים, כל הטוב שה' יכול ורוצה "להיטיב לברואיו".

25 תפארת שלמה קורח, ד"ה בהפטרה

26 תפארת שלמה בשלח, ד"ה ה' ילחם לכם

ו. כלל חמישי - ישליך מעליו העצבות ויגבה לבו בדרכי ה'

בתחילת דברינו העלינו שאלה, היאך ילכו יחדיו ההכנעה והשפלות, שהן חלק מההכנות לתפילה, עם השמחה וההתלהבות בתפילה. כעת נרחיב את הדברים.

ישנם בני אדם, שדוקא מחמת יראת שמים ויראת חטא, קשה עליהם לגשת אל התפילה. חושבים הם את עצמם למלאי פגמים ועוונות, עד שלדעתם אין תפילתם נחשבת. ואף אם יש במחשבה זו מן האמת, ההרגשה הלא-טובה שהיא מביאה עמה מזיקה. אם כן, מהו שביל הזהב, מהי אותה הענווה הנכונה, שאינה שוברת את האדם לגמרי?

ה'תפארת שלמה' מסביר שמקום הענווה וההכנעה הוא רק קודם התפילה, כפי שכתב הרמ"א - שיש לחשוב בדברים המכניעים את הלב קודם התפילה. אך מיד בתחילת התפילה עצמה מגיע זמנה של השמחה, שמחה על הזכות להתפלל לפני המלך:

ידוע כי עיקר הכנת האדם לתפלה להיות נכנע ושפל בעצמו, ויכיר גדלות הבורא ברוך הוא וישים את עצמו כעפר. ואחר התחלת התפלה, ישליך הכל מנגד עיניו ויתחזק בשמחת עולם על ראשו. אף שמקודם היה שפל ונפשו כעפר, עתה יעלה (עד) שמים שיאו. וזהו "כשהן יורדין יורדין עד לעפר, וכשהן עולין עולין עד לרקיע".^{27 28}

מתוך דבריו בהסבר הגמרא למדנו שני יסודות חשובים: הראשון, שאחרי הירידה חייבת לבוא עליה. השפלות וההכנעה, שהם ירידה לאדם, אינן העיקר והתכלית, למרות שהן אמת לאמיתה. היסוד השני הוא שהעליה היא לאין שיעור, גבוה מעל גבוה, עד לרקיע. תפילת כל יהודי יקרה מאוד מאוד בעיני ה', עולה ובוקעת שערי שמים.

נעמיק מעט ביסוד השני. באיזו זכות עולה התפילה עד שמי שמים, ובזכות מה ה' מייקר ומחשיב כל כך את תפילתם של ישראל? הסברים רבים וארוכים יש לכך, ונזכיר שנים מהם.

27 מגילה טז, א.

28 תפארת שלמה, בלק ד"ה מי מנה

ראשית, מחמת גודל אהבתו הנפלאה לעמו ישראל, לכל אחד מישראל, ה' שמח מאוד בתפילתם ובפנייתם אליו, כדברי חז"ל שה' מתאוה לתפילתם של צדיקים. וכן ה' נקרא "יושב תהילות ישראל" ופירושו, יושב ומצפה לתהילותיהם של ישראל.²⁹

שנית, בזכות השפלות וההכנעה של האדם, הוא יכול לעלות מעלה עד לרקיע. ככל שאדם מתרחק ממחשבות גשמיות, כמחשבה ש'מגיע לוי' וש'בגלל מעשיו הוא זכאי לכך בדין', כך הוא קשור יותר למעלתו הפנימית, לקדושת נשמתו. ממילא הוא יכול לעלות מעלה מעלה.³⁰

ה'תפארת שלמה' מחדד את החובה להמנע משפלות בתפילה עצמה בדברים תקיפים. מחשבת השפלות בלבד ללא התעלות היא עצת היצר:

הנראה לי, על פי מאמר הגמרא "אין מעבירין על המצות", כי כן דרך היצר, לקרר את האדם בגשתו אל העבודה, זו תפלה, לומר לו הלא אתה מלא עון ואיך ימלא לבבך לגשת אל הקודש. אולם האמת אינו כן, כי הקב"ה שומע תפלת כל פה ומרחם על הבריות לקבל ברחמים תפלתו. וזה שאמרו "אין מעבירין על המצות", כל יעלה על זכרונו העבירות בעת עשיית המצות. סור מרע ועשה טוב, בשעה שאתה עושה טוב, תסיר הרע מקרב לבבך...³¹

להורות בזה מה שכתבנו לעיל כי בשעת התפלה צריך להתגבר להיות בשמחה ולהשליך אחר גיוו גם דאגות העוונות כל עמל ואון... "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא", פירוש כשהם קמים בבקר הם משימים עצמם בהכנעה כעפר. ואחר כך הם הולכים בגדלות וכארי יתנשא בשעת התפלה כנ"ל.³²

דבריו ברורים ומאירים. את ההכנעה יש להשליך, וכל שכן את העצבות שעלולה לבוא בעקבותיה. יסור מרע, מלחשוב על מעשיו הרעים, וישוב

29 רש"י תהלים כב, ד: "זאתה קדוש - ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמונים."

30 ה'תפארת שלמה' לקמן ממשיך משל על כך.

31 תפארת שלמה, שמיני ד"ה וירד

32 תפארת שלמה, בלק ד"ה מי מנה. עיין שם שמרחיב הרבה בענין התפילה.

אל מעלתו וקרבת נשמתו לפני ה'. יזכור שה' נוהג ברחמים ורוצה את תפילתו.

ידיעה זו צריך לחזק מאוד, כדברי ה'תפארת שלמה' על כך שצריך שיהיו לאדם אמונה ובטחון שה' רוצה בתפילתו, ושכוחה לעלות מעלה מעלה:

דהנה ידוע שהתפלה היא העיקר ההכנעה קודם התפלה לחשוב ברוממות האל ובשפלות עצמו ובעונותיו המרובים. והנה יכול ליפול לב האדם לגמרי ויאמר מה תועלת בתפילתי בוודאי לא יעלה לרצון למעלה כלל וזה הוא שני ההפכים בנושא אחד. ולזה צריך אמונה להאדם ויגבה לבו בדרכי השם שאדרבא תפלתו עולה למעלה ובוקע חלוני רקיע... היוצא מזה דבשעה שמתחיל האדם להתפלל צריך להיות כמו עפר בעצמו, ואחר כך עולה למעלה, וזהו ממש כמו בבנין הבית שמתחלה חופר אדם בקרקע להניח יסוד ולבנותו ואחר כך עולה ובונה עד לשמים.^{34 33}

תפילתו של רבינו

לסיום, נצטט כאן עדות על תפילתו של ה'תפארת שלמה', כפי שכתב נכדו בספר 'אהל שלמה':

דרכו בקודש היה להתפלל בעצמו לפני התיבה תפילת מוסף בימים הנוראים, וכלולם ששמעו את תפילתו הקדושה, יאמרו שמי שלא שמע את תפילתו לא שמע מעולם תפילת יראה ורוממות כמוהו. ובדבריו הקדושים, בתפילתו ובניגוניו, עשה התעוררות

33 תפארת שלמה מועדים, שער התפלה ד"ה מזמור שיר חנוכת הבית. על פי זה ממשיך שם לבאר את דברי אסתר למרדכי בענין הבגדים: "דהנה אסתר אמרה כי אין לבא אל המלך בלבוש שק היינו בעצבות ולכך ותלבש אסתר מלכות ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית. והנה החכמים היו רואים שמרדכי לובש שק וחשבו שלא יהי' נשמע בקול תפלתו אבל עכשיו שהסירה השק מעליו והלבישתו בגדי מלכות א"כ יעלה תפלתו וכשהם עוליי עוליי עד לשמים" עכ"ל.

34 נוסף כאן את מה שהביא בשם רבו, רבי מאיר מאפטא, שגראה שדבריו הם היסוד לדברי ה'תפארת שלמה'. תפארת שלמה מועדים, שמיני עצרת ד"ה בשם: "בשם הרב הקדוש מוהר"מ מאפטא זלה"ה בפסוק "ד' עוז לעמו יתן", פירוש שהקדוש ברוך הוא נותן עוז, לשון עזות, שיערב לבם לגשת אליו אל הרנה ואל התפלה. האמנם כי הלב יודע מרת נפשו כי שפל מצבו, הם מתחזקים ובוטחים בישועתו, כי לא בזה ולא שקף ענות עני".

גדול מאוד. וקולו היה חוצב להבות אש, ואריה שאג מי לא ירא, וכל תפילתו היה בבכי ודמעות הרבה מאוד עד אשר הכניס בלב כל השומעים התעוררות לתשובה, ואם אבן הוא נמוח. ובפרט כשהגיע לתיבת "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים, כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד. על כן המו מעי לו, רחם ארחמנו נאום ה'", זלגו עינו דמעות ואמר זאת בהתלהבות עצומה. ובהגיע אל דברי נחמות, עורר שמחה גדולה בלב כל השומעים את תפילתו הקדושה. ודרכו בקודש אף בימות החול היה להתפלל בקול רם, ובפרט בהגיע אל תיבת התפילה "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" הרים קולו מאוד ואמר זאת בהתלהבות עצומה.³⁵

ופעם אחת כיבדו רבו האדמו"ר רבי מאיר מאפטא זי"ע בזמר של שבת קודש. כאשר שמע את קול ניגונו הנפלא אמר: "האברך הזה, בשעה שמזמר, שם הוי"ה מונח על לשונו, והוא מזמר כמו קול כנפי הכרובים ברקיע".³⁶

35 אהל שלמה א אות כו

36 אהל שלמה א אות מח